Gönderim Tarihi: 16.09.2021

Kabul Tarihi: 08.11.2021

SAVAŞ VE PROPAGANDA İFADELERİ AÇISINDAN KARS VE ARDAHAN BÖLGESİ URARTU YAZITLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kars and Ardahan Region Urartian Inscriptions and Their Evaluation in
Terms of War and Propaganda Expressions

Murat ÇİFTÇİ

Dr. Atatürk Üniversitesi,
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
murat.ciftci.4004@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1297-1213

Yavuz GÜNAŞDI

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
ygunasdi@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7955-3756

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

MÖ I. binyılda Doğu Anadolu merkezli olarak kurulan Urartu Devleti yayılım politikası doğrultusunda birbirinden farklı coğrafyalara seferler düzenlemiştir. Gerek iç gerekse dış politika unsurları gözetilerek yapılan bu seferlerin en önemlilerinden birini kuzey seferleri oluşturmaktadır. Urartu kralları sefer düzenledikleri bu bölgelere propaganda değeri yüksek olan yazıtlar bırakmışlardır. Kars Bölgesine ait olan Sarıkamış ve Süngütaş (Zivin) ile Ardahan Bölgesine ait olan Hanak (Ortakent) ve Taşköprü yazıtları propaganda değeri yüksek yazıtlardır. Tanrısal güç çatısı altında siyasi üstünlüklerini ön plana çıkaran Urartu kralları kendilerine ve egemenlik alanlarına has söylem gücü yüksek bir dil kullanarak hedef kitle olan halkı tesir altına almak istemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Kars, Ardahan, Yazıt, Propaganda

Abstract

The Urartian State, which was founded in the 1st millennium BC as a center in Eastern Anatolia, organized expeditions to different geographies in line with its expansion policy. One of the most important of these expeditions, which were made by considering both domestic and foreign policy elements, was the northern expeditions. Urartian kings left inscriptions with high propaganda value to these regions where they organized expeditions. Sarıkamış and Süngütaş (Zivin) inscriptions belonging to Kars Region and Hanak (Ortakent) and Taşköprü inscriptions belonging to Ardahan Region are inscriptions with high propaganda value. Emphasizing their political superiority under the roof of divine power, the Urartian kings wanted to influence the target audience, the people, by using a language with high rhetoric unique to them and their domains.

Keywords: Urartian, Kars, Ardahan, Inscription, Propaganda

1. GİRİŞ

Urartu merkezi sahasının çekirdeğini oluşturan Doğu Anadolu Bölgesi; Erzurum-Kars Bölümü, Yukarı Murat-Van Bölümü, Yukarı Fırat Bölümü ve Hakkâri Bölümü olmak üzere dört bölüme ayrılır (Erinç, 1953, s. 46). Dağlık bir coğrafya ve karasal iklim şartlarına sahip olan kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki başlıca akarsular Aras, Fırat, Çoruh ve Kür nehirleridir. Bölgenin en önemli gölleri ise Çıldır ve Aktaş gölleridir (Atalay, 1992, s. 143 vd.; Özey, 2002, s. 26 vd.). Kuzeydoğu Anadolu'nun depresyon alanlarını takip eden yollar askeri ve ticari açıdan büyük bir öneme sahip olup tarihin her döneminde kullanılmışlardır (Ceylan, 2017a, s.519). Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars veya Erzurum-Doğubayazıt yolu bölgenin anayol sistemini oluşturmaktadır. Stratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda olan bu yol Kars-Ardahan üzerinden Kafkaslara, Ağrı-Doğubayazıt üzerinden İran yaylarına açılmaktadır (Selen, 1943, s. 354 vd.; Belli, 1977, s. 111 vd; Özgül & Ceylan, 2017, s. 24; Bingöl & Karageçi, 2017_a; Bingöl & Karageçi, 2017_b; Bingöl & Karageçi, 2019; Karageçi & Bingöl, 2019).

Urartu Devleti'nin tarih sahnesi içerisindeki hâkimiyeti incelendiğinde MÖ XIII. ve IX. yüzyıllar arası dönem Uruatri-Nairi beylikler dönemi (Çilingiroğlu, 1997, s. 21) ve MÖ IX. ve VI. yüzyıllar arası dönem ise Urartu krallık dönemi olarak geçmektedir (Bingöl, 2008, s. 57-60; Bingöl, 2011, s. 73; Salvini, 2011, s. 74 vd.). Urartu krallık dönemi hâkimiyet sahasına bakıldığında doğusunda İran Azerbaycan'ındaki Savalan Dağları, güneyinde Zağros Dağları ile birleşen Doğu Toroslar, batısında Karasu-Fırat ve kuzeyinde ise Kuzey Ermenistan Dağları yer alır (Salvini, 2006, s. 24-25).

Urartu krallığının kuzey ve kuzeybatı yönündeki yayılımı krallığın ilk dönemlerine kadar gitmektedir. Bilimsel araştırmalar sonucu elde edilen yazılı ve arkeolojik veriler değerlendirildiğinde Urartu Krallığı sınırları kuzeyde Çıldır Gölü, kuzeybatıda Gökçe Göl'ün kuzeybatısında Lcasen ve kuzeybatıda ise Erzincan'a kadar ulaşmıştır (Pınarcık, 2012, s. 466; Karageçi, 2020, s. 238).

Urartu Krallığı'nın kuzey yayılımı ile ilgili bilgi veren başlıca yazılı kaynaklar Menua dönemine (MÖ 810-786) ait olan Yazılıtaş, Süngütaş (Zivin), Delibaba, Hasankale, Pirabat; Argıştı I dönemine (MÖ 786-764) ait olan Horhor, Van Surp Pages, Hanak (Ortakent), Sarıkamış ve Sarduri II. Dönemine (MÖ 764-734) ait olan Analıkız (Hazine Kapı), Avnik

(Güzelhisar) ve Taşköprü yazıtlarıdır¹ (Ceylan, Bingöl & Karageçi 2018, s. 71; Ceylan, 2017b, s. 313 vd; Ceylan & Günaşdı, 2018, s. 91).

2. PROPAGANDA TERİMİ, TÜRLERİ VE URARTU KRALLIĞINDA PROPAGANDA

“Propagare” kelimesinden gelen Propaganda, Latince kökenli bir kelime olup yaymak, yaygın hale getirmek ve var etmek gibi çeşitli anlamlar taşır (Sharma, 2007, s. 285). Günümüzdeki ifade ediliş şekliyle ise Propaganda, düşünce ve görüşlerin geniş çevrelere yaygınlaştırılmasını ifade eder (Oskay, 1980, s. 286).

Propaganda terimi günümüzdeki ifade ediliş şekliyle amacı, kapsamı ve yapılış şekli bakımından çeşitli türlere ayrılmaktadır. Tanımsal açıdan propaganda türlerine bakacak olursak amaç ve kapsam bakımından: **Politik Propaganda**, bir hükümet, taraf, idare veya baskı grubu tarafından halkın davranışlarını değiştirmeyi; **Sosyolojik Propaganda**, herhangi bir toplumun maksimum sayıdaki kişiyi kendine entegre etmeyi; **Kışkırtıcı Propaganda**, insanlar üzerinde davranışsal ve ruhsal kışkırtıcı etkiler yaratmayı; **Bütünleştirici Propaganda**, toplumsal bedeni dengelemeyi, birleştirmeyi ve güçlendirmeyi (Ellul, 1965, s. 62-79); **Dikey Propaganda**, siyasi veya dini bir liderin kendine ait gücünü kullanarak en tepeden en aşağıya bir iletişim kuracak şekilde insanları etkilemeyi; **Yatay Propaganda**, lider kişinin, kendi fikirlerini aktarırken bir grup hiyerarşisi içinde tüm bireyleri eşit olarak görüp bu şekilde hedef kitleyi etkilemeyi; **Mantıksal Propaganda**, olgular, istatistikler ve ekonomik verilerin dayanak olarak alıp hedef kitleye fikirleri aktarmayı; **Duygusal Propaganda**, hedef topluluk üzerinde etki yaratmak amacıyla daha çok insan duygularına dokunmayı amaç edinmektedir (Bektaş, 2002,).

Yapılış şekli bakımından ise: kaynağı resmi olarak belli olan ve hedef kitle üzerinde güvenilirlik yaratmaya çalışan **Beyaz Propaganda**; kaynağı gizli tutulmaya çalışılan ve gerçek ve yalanların bir arada olduğu bir belirsizlik halinde yapılan **Gri Propaganda** ve kaynağı resmi olarak belirsiz ve gizli olan ve amacı itibarıyla küçümseyici, aşağılayıcı, yerici ve kötüleyici ifadelerle hedef kitlenin karalamasının yapıldığı **Kara Propaganda** türleri bulunmaktadır (Avcı, 2018, s. 75-114).

Propaganda modern bir ifade olup toplulukları ikna etmek amacıyla

¹ Urartu yazıtları ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Sandalgian, 1900; Tseretheli, 1939; Köniç, HChl, 1953-1957; Melikishvili, UKN, 1960; Payne, 2006; Salvini, CTU, 2008a, 2008b, 2008c, 2012, 2018.

tutum ve davranış değişikliği meydana getirmeyi hedefler. İnsanlık tarihi kadar eskiye giden propaganda hedef ve yöntem biçimiyle en eski çağlardan bu yana etkin bir şekilde kullanılmıştır (Armağan, 1999, s. 424; Kağnıcı, 2017, s. 125). Propagandayı etkin bir şekilde kullanan Eski Çağ krallıklarından biri de Urartu Krallığıdır (Çiftçi, 2014, s. 41).

Eskiçağda propaganda, yazıtlar, heykeller, mimari yapıtlar, kabartmalar, sikkeler ve bunun gibi toplulukları etkileyecek yazılı, sözlü ve görsel vasıtalar aracılığıyla yapılmıştır. Eski Çağ'daki krallar dini, siyasi, askeri, ekonomik ve bunun gibi alanlardaki hedeflerine ulaşabilmek adına propagandayı etkin bir araç olarak kullanmışlardır.

Tanrılar adına tapınaklar inşa edilerek, adaklar adanarak, sunular sunularak tanrıları hoşnut etme gayesi güdülmüştür. Krallar bu tür ritüeller düzenleyerek yönetme gücünü tanrıdan aldıklarını göstererek halkı itaat altına almak istemişlerdir (Kalmış, 2016, s. 43; Morkoç, 2020, s. 111).

MÖ I. Binde Ön Asya Dünyası'nda ön plana çıkan güçlerden biri Urartu Krallığıdır. Urartular, göl, nehir, geçit bölgeleri ve tepelerde bulunan yerleşim alanlarında kendi kültürlerinin göstergesi olarak, günümüze kadar gelen birçok eser bırakmışlardır. Bu eserler içerisinde özellikle yapı taşları ve kaya duvarları üzerine özenle işlenmiş çivi yazılı yazıtlar ayrı bir önem arz etmektedir (Salvini, 2006, s. 9). Çünkü Urartu krallık ideolojisini yansıtan bu yazıtlar savaş ve propaganda ifadesi olarak değerlendirilebileceğimiz çeşitli içeriklere sahiptir (Ceylan & Çiftçi, 2021, s. 1374).

Urartu krallarının ülkelerinin dört bir yanına bıraktıkları propaganda içerikli yazıtlar; zafer yazıtları, adak yazıtları, yapı yazıtları, kanal yazıtları, depo yazıtları, lanet yazıtları gibi türlere ayrılmaktadır (Ceylan & Ceylan, 2015 s. 12). Ayrıca küçük buluntular üzerinde bulunan bir iki satırlık yazıtlarda vardır. Bunlarda kralın sarayına aidiyet bildiren ve tanrıya adak ifade eden bir üsluptadır (Dinçol & Dinçol, 2003, s. 121-124).

Urartu kralları iktidarlarına meşruiyet kazandırmak ve toplumun nazarında saygı duyulmak adına kaleme aldıkları yazıtlarda kendi güç ve ihtişamlarını ön plana çıkaran bir dil kullanmışlardır. Özellikle zafer ve yapı yazıtlarında kullanılan bu dil Urartu krallarının anlatım diliyle yazıtlarda geçmektedir. Urartu yazıtları günümüz terimsel propaganda türlerinin karşılıklarını konu alan birçok propaganda ifadesi içermektedir (Çiftçi, 2021, s. 71).

3. KARS VE ARDAHAN BÖLGESİNE AİT OLAN URARTU YAZITLARINDAKİ SAVAŞ VE PROPAGANDA İFADELERİ

Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirttiğimiz gibi Urartu Krallığı'nın kuzey yönündeki genişleme hareketleri hakkında bilgi veren birçok Urartu yazıtı vardır. Biz bu çalışmamızda Kars Bölgesine ait olan Sarıkamış ve Süngütaş (Zivin) ile Ardahan Bölgesine ait olan Hanak (Ortakent) ve Taşköprü yazıtlarını propaganda ifadeleri açısından değerlendirmeye tabi tutacağız (Harita 1).

Harita 1. Urartu Yayılım Alanı ve Kars-Ardahan Bölgesi Urartu Yazıtları

Argiştı I dönemine ait olan Sarıkamış yazıtında² şu bilgiler yer almaktadır (Foto 1, Çizim 1).

² Günümüzde Gürcistan Devlet Müzesi'nde bulunan ve çok tahrip edilmiş durumda olan Sarıkamış yazıtı, Sarıkamış ilçesinin 5 km uzağında bulunan ormanlık alan içerisinde yapı kalıntıları arasında bulunmuş ve daha sonra bir cami duvarına örülmüştür. Bölgenin Rus işgaline uğradığı dönemlerde yerinden çıkarılarak Gürcistan'a götürülmüştür. Bingöl, 2003, s. 111.

“... *Ahuriani Şehri*’ni, *Aštu Şehri*’nin (?) bölgesini ele geçirdim. ... *tahıl deposu*(?) *tüm*(?) *Aštuhini Şehri*³ için ... *Etiuni Ülkesi*’ni⁴(?) *tamamen ele geçirdim. Güçlü ordular geldiler ... Argišti der ki: Tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılara yalvardım. Tanrılar bana kulak verdiler ... püskürttüm. Qa[] Şehri*’ne kadar ... *kovaladım. ... orada ... yüz ... 20 ... yüz ... yaktım. X yüz 50 ... kadın. Tanrı Haldi büyüklüğüyle Minua oğlu Argišti, güçlü kral, Biainili Ülkesi*’nin⁵ *kralı ve Tuşpa Şehri*’nin⁶ *kahramanıdır. Argišti der ki: Her kim bu steli tahrip ederse veya her kim suç işlerse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba ve tanrı Şivini (onu) güneş ışığından yoksun etsinler ...*” (Sandalgian, 1900, no. 23; Tseretheli, 1939, no. 18; König, 1953-57, no. 89; Melikishvili, 1960, no. 130; Payne, 2006, no. 8.1.4; Salvini, 2008a, no. A8-6).

Hem bir sefer hem de lanet yazıtı türünde olan Sarıkamış yazıtı dinsel ideolojinin siyasi ideolojiyle harmanlanarak kullanıldığı bir dilin ifadesidir. Yer yer kimi kısımların tahrip olup okunamadığı yazıtta, kuzey ülkelerine yönelik yapılan seferler anlatılmaktadır. Yazıtta sefer sırasında Urartu ordusunun karşısına güçlü orduların çıkması ve bunların püskürtülmesi bir Urartu güç gösterisi olarak sunulmuştur. Hedef kitle olan Urartu toplumuna bu bilgiler aktarılırken sayısal verilerin sunulması mantıksal propagandanın yapıldığını gösterir. Birçok Urartu yazıtında olduğu gibi son bölümü kara propaganda niteliğindeki lanet metni formunda olan yazıtta kral kendi gücünü ve büyüklüğünü göstermek adına “*Tanrı Haldi büyüklüğüyle Minua oğlu Argisti, güçlü kral, Biainili Ülkesi*’nin kralı

³ Ahuriani, Aštu ve Aštuhini Şehirleri Sarıkamış civarına konumlandırılmaktadır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 4, 14.; Arutyunyan, 1985, s. 49.

⁴ Oldukça geniş bir alana yayılan bir konfederasyon olduğu düşünülen Etiuni Ülkesi konumu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Diakonoff & Kashkai batıda Sarıkamış, doğuda Gökçe Göl kıyıları arasındaki bölgeyi, Arutyunyan güneyde Orta Aras Havzası, kuzeyde Çıldır Gölü, doğuda Gökçe Göl kıyıları ve Sisian Bölgesi, batıda ise Sarıkamış’a kadar uzanan bölgeyi Etiuni Ülkesi olarak önermektedirler. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 34-35; Arutyunyan, 1985, s. 262; Işık, 2015, s. 99-101.

⁵ Diakonoff & Kashkai’ye göre Biainili Ülkesi, Urartu Ülkesi anlamına gelip Urartu’nun ana yurdunu temsil etmektedir. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 21.

⁶ Van’ın 5 km batısında bulunan ve Urartu Krallığı’nın merkezi başkenti olan Tuşpa, Urartu kaynaklarında Tuşpa, Asur kaynaklarında Turuşpa, antik kaynaklarda Thospia, Tosp/Dosp olarak geçer. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tarhan, 2003, s. 85 vd.; Belli, 2007, s. 144 vd.; Tarhan, 2018, s. 288 vd.

ve Tuspa Şehri'nin kahramanıdır” ifadesini kullanmıştır. Bu cümlede geçen kral unvanları, en tepeden en aşağıya ulaşacak şekilde hedef kitleyi tesir altına alma özelliği gösteren dikey propaganda niteliğindedir. Yine yazıtın kaynağı resmi olup hedef kitle üzerinde güvenilirlik yaratmaya çalıştığı için beyaz propaganda özelliği göstermektedir.

Fotoğraf 1. Sarıkamış Yazıtı (Ceylan & Günaşdı, 2017, s. 349)

Çizim 1. Sarikamış Yazıtı Çizimi (Ceylan & Günaşdı, 2017, s. 349)

Menua dönemine ait olan Süngütaş (Zivin) yazıtında⁷ geçen ifadeler şu şekildedir (Foto 2, Çizim 2).

“... Minua der ki: Šašilu Šehri’ni⁸ ele geçirdim. Bu steli, bana efendi olan tanrı Haldi’ye diktirdim. Tanrı Haldi’nin büyüklüğüyle, İšpuini oğlu Minua, güçlü kral, büyük kral, Tušpa Šehri’nin kahramanıdır. Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse veya her kim saklarsa, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Šivini, (ve bütün) tanrılar onu güneş ışığından yoksun etsinler...” (Tseretheli, 1939, no. 10-11; König, 1953-57, no. 24; Melikishvili, 1960, no. 37; Salvini, 2008a, no. A 5-4).

Yapılış şekli bakımından kaynağı resmi ve güvenilir olduğu için beyaz propaganda türünde olan bu yazıtta tanrı Haldi vurgusu yapılarak dinsel gücün çatısı altında kralın siyasi üstünlüğü vurgulanmıştır. Vurgulayıcı bu ifadeler bir idare unsuru olan kral tarafından hedef kitlenin düşüncelerini kendi lehine yönelik olarak değiştirmeyi hedeflediği için politik ve sosyolojik propaganda özelliği göstermektedir. Ayrıca kral en tepeden en aşağıya iletişim kuracak şekilde bir yönelim içinde olduğu için bu ifadeler dikey propaganda türüne örnek gösterilebilir. Bir lanet metni şeklinde olan son cümle ise Sarıkamış yazıtında olduğu gibi kara propaganda özelliği göstermektedir.

Argiştı I dönemine ait olan Hanak (Ortakent) yazıtı Ardahan ili, Hanak ilçesinin 6 km doğusunda, Ortakent’in ise 2-3 km kuzeyinde bulunmaktadır. Argiştı I’in anlatım diliyle yazıtın çevirisinde şu bilgiler yer almaktadır (Foto 3, Çizim 3).

“Tanrı Haldi kendi mızrağıyla sefere çıktı. Düşman ülkesi olan Tariu Ülkesi’ni⁹ ele geçirdi ve... de ele geçirdi. (Onları) Argisti önünde yere çaldı. Tanrı Haldi güçlüdür. Minua oğlu Argisti sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Argisti der ki: Tariu

⁷ Yoğun tahribata uğramış olan Süngütaş (Zivin) yazıtı Rus işgali sırasında yerinden sökülerek Gürcistan’a götürülmüştür. Bingöl, 2003, s. 105.

⁸ Diauehi Ülkesi’nin başkenti olarak düşünülen Šašilu Šehri’nin Erzurum ve civarındaki bir konumda olduğu ileri sürülmektedir. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 79; Arutyunyan, 1985, s. 242.

⁹ Tariu Ülkesini, Diakonoff & Kashkai Aşağı Çoruh Vadisi’ne, Arutyunyan Pasinler Ovası civarına, Dinçol ise Ortakent civarına konumlandırmaktadır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 84; Arutyunyan, 1985, s. 177-178; Dinçol & Dinçol, 1992, s. 109.

Ülkesi'ni ele geçirdim, ... Husa Ülkesi'ne¹⁰ kadar ve Bia Ülkesi'ne¹¹ kadar ilerledim ve Asqalaşi Ülkesi'ne¹² gittim. Tanrı Haldi'nin buyruğuyla Argisti der ki: Diauehi Ülkesi'nin¹³ kralı önümde göründü ve (haraç) verdi(?). Ahuria Şehri... dışarıya attım... Qu[Juni Şehri'ni... Orada 72.080 besili büyükbaş hayvan, 7.000... 11... Kimilerini öldürdüm ve kimilerini de canlı götürdüm. 6 kale yerle bir ettim ve 50 şehir yaktım. Minua oğlu Argisti, güçlü kral, Biainili Ülkesi'nin kralı, Tuspa Şehri'nin kahramanıdır. Her kim bu steli tahrip ederse tanrı Haldi ve tanrı Quera (onu) güneş ışığından yoksun etsinler.”(Dinçol & Dinçol, 1992, s. 109-117; Payne, 2006, no. 8.1.12; Salvini, 2008a, no. A8-7).

Yapılış şekli bakımından beyaz propaganda türünde bir sefer yazıtı olan Ortakent yazıtında geçen “*Tanrı Haldi kendi mızrağıyla sefere çıktı. Düşman ülkesi olan Tariu Ülkesi'ni ele geçirdi ve... de ele geçirdi. (Onları) Argisti önünde yere çaldı. Tanrı HalDi güçlüdür.*” ve “*Minua oğlu Argisti, güçlü kral, Biainili Ülkesi'nin kralı, Tuspa Şehri'nin kahramanıdır.*” ifadeleri dini ve siyasi yönlü olup kralın kendisini güçlü göstermek adına ortaya koyduğu bir ideolojidir.

¹⁰ Husa Ülkesini, Diakonoff & Kashkai Çıldır Gölü'nün güneybatısına, Arutyunyan Hasankale'nin kuzeyine, Dinçol ise Ortakent civarına konumlandırmaktadır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 41; Arutyunyan, 1985, s. 234; Dinçol & Dinçol, 1992, s. 109.

¹¹ Bia Ülkesini, Diakonoff & Kashkai Çıldır Gölü'nün güneybatısına, Dinçol ise Ortakent civarına konumlandırmaktadır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 22; Dinçol & Dinçol, 1992, s. 109.

¹² Asqalasi Ülkesini, Diakonoff & Kashkai Diauehi Bölgesi içerisine, Dinçol ise Ortakent civarına konumlandırmaktadır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 14; Dinçol & Dinçol, 1992, s. 109.

¹³ Diauehi'nin lokalizasyonu ile ilgili olarak bilim insanlarının ortak görüşü Erzurum ve çevresi olduğudur. Pehlivan, Diauehi Ülkesi'ni Sarıkamış ile Aşkale arasına lokalize etmekle birlikte bu ülkenin en geniş olarak kuzeyde Çoruh Vadisi, güneyde Erzincan-Varto arasına çizilecek sahanın içerisinde kaldığı görüşündedir. Ceylan, bu konuya yeni bir öneri getirerek Diauehi'nin Tercan ile Sarıkamış arasındaki bölge olduğunu belirtir. Ceylan, bu ülkenin en geniş sınırlarını kuzeyde Doğu Karadeniz Dağları'nın güney eteklerinden kısmen Gürcistan topraklarına, batıda Erzincan Ovası'na, doğuda Sarıkamış'a ve güneyde Muş-Bulanık- Varto'yu içine alan sahaya konumlandırmaktadır. Yazılıtaş yazıtına göre Diauehi Ülkesi'nin başkenti olan Sasılı şehri'nin lokalizasyonu konusunda ise çeşitli öneriler olmasına rağmen kesin bir lokalizasyon görüşü bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Pehlivan, 1991, s. 30 vd.; Ceylan, 2017a, s. 524.

Fotoğraf 2. Süngütaş (Zivin) Yazıtı Genel Görünümü (Tseretheli, 1939, no. XXI)

Çizim 2. Süngütaş (Zivin) Yazıtı Çizimi (Ceylan & Günaşdı, 2017, s. 348)

Yazıtta Diauehi Ülkesi kralının haraç vermesinden bahsedilerek bir güç gösterisi şeklinde propaganda yapılmıştır. Ayrıca yazıtta sefer sırasında ele geçirilen hayvanların ve yakılıp yıkılan kale ve şehirlerin sayısı

verilmiştir. Bu ifade tarzı günümüzdeki şekliyle mantıksal propaganda yapıldığını göstermektedir. Yazıtın son kısmı günümüz kara propagandasını andıran lanet metni formundadır. Fakat daha önceki lanet metni formunda olan yazıtlardan farklı olarak tanrı Haldi'nin yanında başka bir tanrı olan Quera'nın ismi geçmektedir. Urartu yazıtlarında klasik olarak geçen başlıca üç ana tanrının (Haldi, Teişeba, Şivini) yanında farklı bir tanrının isminin kullanılması diğer tanrı ve tanrıçalara da ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Yazıtın son kısmı olan lanet metninde Urartu kralı yazıtı tahrip edenlere karşı davranışsal ve ruhsal kışkırtıcı etkiler yaratmayı hedeflediği için son cümleler kışkırtıcı propaganda özelliği de göstermektedir.

Fotoğraf 3. Hanak (Ortakent) Yazıtı (Ceylan & Günaşdı, 2017, s. 350)

Çizim 3. Hanak (Ortakent) Yazıtı Çizimi (Ceylan & Günaşdı, 2017, s. 350)

Sarduri II'ye ait bir sefer yazıtı olan Taşköprü yazıtı, Ardahan ilinde yer alan Çıldır Gölü'nün 2 km batısında yer almaktadır (Payne, 2006, s. 362). Yazıtta geçen ifadeler şu şekildedir (Foto4, Çizim 4).

“Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Argisti oğlu Sarduri der ki: Terk edilmiş (?) Uhime Ülkesi'ni¹⁴ ele geçirdiğim zaman, o seferin geri dönüşünde, Maqaltu Şehri'ni¹⁵ de ele geçirdim. Biainili Ülkesi'ne erkek ve kadınlar sürgün ettim.” (König, 1953-57, no. 108; Melikishvili, 1960, no. 159; Payne, 2006, s. 239; Salvini, 2008a, no. A 9-5).

Bir sefer yazıtı türünde olan bu yazıtta geçen ifadelerin kaynağı resmi olup güvenilirlik yaratmaya çalıştığı için metin yapılış şekli bakımından beyaz propaganda türündedir. Tanrısal gücün çatısı altında siyasi üstünlük vurgulanarak hedef kitle olan halkın tesir altına alınmak istenmesi politik ve sosyolojik propaganda yapıldığını ortaya koyar. Metnin girişinde yer alan baba-oğul şeklindeki soy belirtici unvanlar ve metnin

¹⁴ Uhime Ülkesini, Diakonoff & Kashkai Çıldır Gölü'nün kuzeyine konumlandığıdır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 93.

¹⁵ Maqaltu Şehri'ni Diakonoff & Kashkai Çıldır Gölü'nün güneybatısına, Arutyunyan ise Çıldır Gölü'nün güneyine konumlandığıdır. Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 54; Arutyunyan, 1985, s. 132.

sonunda belirtilen sürgün olayları kralın gücünü ve soyundan gelen üstünlüğü ortaya koyan propaganda yönlü ifadelerdir.

Fotoğraf 4. Taşköprü Yazıtı (Salvini, 2008c, s. 269)

Çizim 4. Taşköprü Yazıtı Çizimi (König, 1953-1957, no. 108)

4. SONUÇ

Urartu krallarına ait olan yazıtlar, Urartu Krallığı'nın hâkimiyet sahasını çizmesi bakımından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında savaş ve propaganda açısından değerlendirdiğimiz Sarıkamış, Sungütaş (Zivin), Hanak (Ortakent) ve Taşköprü yazıtları Urartu'nun Kars ve Ardahan

dolayısıyla kuzey yayılımını ortaya koyması açısından bize önemli bilgiler vermektedir.

Savaş ve propaganda açısından değerlendirmesini yaptığımız Urartu yazıtlarında geçen ifadeler incelendiğinde tanrısal gücün ön planda olduğu görülür. Tanrısal gücün siyasi güç ile birleştirildiği ifadelerin kullanılmasının amacı hedef kitle olan halk üzerindeki tesirinin yüksek olmasıdır. Yazıtlarda geçen birbirinden farklı ülke ve şehir isimlerine baktığımızda krala ve egemenlik alanına özgü olduğu görülür. Bu yönüyle değerlendirmesini yaptığımız yazıtlar farklılık arz etmektedir.

Yazıtlarda geçen güç odaklı ve prestij sağlamaya yönelik ifadeler, dönemin diplomasi dilini yansıtmaya ipuçları vermekle birlikte yine dönemin devletlerarası ikili mücadelelerinde propagandanın ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Urartu yazıtlarındaki propaganda ifadeleri Ön Asya Bölgesi'nde propagandanın köklerini ortaya koyması bakımından bize önemli veriler sağlamaktadır. Ayrıca bu bölgede meydana gelen toplumsal hareketlerde yazı önemli bir role sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Urartu yazıtları, yazıtsal türlerin ifadelerinin toplumlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

5. KAYNAKLAR

- Armağan, A. (1999). Siyasal bir iletişim türü olarak propaganda. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 9, 417-426.
- Arutyunyan, N.V. (1985). *Toponimika Urartu, churrity i Urarty 1 the toponymy of Urartu: Hurrian and Urartian 1*. Yerevan.
- Atalay, İ. (1992). *Türkiye coğrafyası*. İzmir.
- Avcı, Ö. (2018). Propaganda çeşitleri. M. Karaca & C. Çakı (Ed.). *İletişim ve Propaganda* (ss. 75-114). Konya.
- Bektaş, A. (2002). *Siyasal propaganda tarihsel evrimi ve demokratik toplumdaki uygulamaları*. İstanbul.
- Belli, O. (1977). *Urartular çağında Van bölgesi yol şebekesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Belli, O. (2007). *Tarih boyunca Van*. İstanbul.
- Bingöl, A. (2003). *En eski çağlardan Urartu'nun yıkılışına kadar Kars ve çevresi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Bingöl, A. (2008). Kars ve çevresinde Demirçağı yerleşmeleri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, Kars, 2011, 20-40.
- Bingöl, A. (2011). Urartu Devleti'nin kuruluş dönemi dış politikası, *Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT ve Nesrin ÖZSAİT Armağanı*, Ed. H. Şahin-E. Konyar-G. Ergin, İstanbul, 2011, 73-85.
- Bingöl, A. & Karageçi, M. (2017a). 2015 Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. 34.

- AST-I, s. 265-280.
- Bingöl, A. & Karageçi, M. (2017b). Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları 2016. 35. AST-I, s. 27-40.
- Bingöl, A. & Karageçi M. (2019). 2017 yılı Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. 36. AST-I, s. 101-114.
- Ceylan, A. (2017a). Yeni bulgular ışığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi krallığı ve Urartular. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 517-568.
- Ceylan, A. (2017b). Kuzeydoğu Anadolu araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (39), 103-117.
- Ceylan, A. & Ceylan, N. (2015). Kavuştuk yazıtı ve değerlendirilmesi. *Belgü*, 1(1), 9-14.
- Ceylan, A. & Günaşdı, Y. (2017). Erzurum ve çevresindeki Urartu yazıtlarının tarihi açıdan değerlendirilmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV (XIII), 313-350.
- Ceylan, A. & Günaşdı, Y. (2018). *Erzurum'un Eskiçağ kaleleri*. Erzurum.
- Ceylan, A., Bingöl A. & Karageçi, M. (2018). *Eskiçağ'da Kars kaleleri*. Erzurum.
- Ceylan, N. & Çiftçi, M. (2021). Kuzeybatı İran'daki Urartu yazıtlarındaki savaş ve propaganda ifadeleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1369-1388.
- Çiftçi, M. (2014). *Ardahan Posof'ta tarihi ve arkeolojik araştırmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Çiftçi, M. (2021). *Urartu çivi yazılı belgelerinde savaş ve propaganda metinleri ve değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu krallığı tarihi ve sanatı*. İzmir.
- Diakonoff, I. M. & Kashkai, S. M. (1981). *Geographical names according to Urartian texts*. Wiesbaden.
- Dinçol, A. M. & Dinçol, B. (1992). Die Urartaische inschrift aus Hanak (Kars). *Fschrift Sedat Alp*, Ankara, 109-117.
- Dinçol, A. M. & Dinçol, B. (2003). Urartu krallığı'nda dil ve yazı. Filiz Özdem (Ed.). *Urartu: Savaş ve Estetik* (ss. 119-127). İstanbul.
- Ellul, J. (1965). *Propaganda: The formation of men's attitudes*, (translated by K. Kellen & J. Lerner, and introduced by K. Kellen). New York.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu coğrafyası*. İstanbul.
- Işık, K. (2015). *Urartu yazılı kaynaklarında geçen yer adları ve lokalizasyonları*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Kağmıcı, A. (2017). Kral yazıtlarındaki propaganda biçimleri: Erhanedanlar döneminden Eski Babil'in sonuna kadar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 125-135.
- Karageçi M. & Bingöl, A. (2019). 2018 Yılı Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. 37. AST-III, s. 63-82.
- Karageçi, M. (2020). Erzincan'da önemli bir Urartu merkezi: Üçpınar Kalesi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, s. 237-262.
- Kalmış, G. (2016). Ardahan ve çevresindeki Urartu yazıtları ışığında bölgenin MÖ I.

- bindeki siyasal durumu. *Kafdağı*, 1(1), 40-50.
- König, F. W. (1953-1957). *Handbuch Der Chaldischen inschriften*, Archiv Für Orientforschung Herausgegeben Von Ernst (HChI), Weidner, Beiheft 8. Graz.
- Melikishvili, G. A. (1960). *Urartskie klinobraznye nadpisi (UKN)*. Moskova.
- Morkoç, A. N. (2020). Urartu devleti'nde kralların propaganda araçlarından biri: Yazıtlar. İ. Kalaycı-G. Kalmış (Ed.). *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Öztürk'e Armağan* (s.111-138). Ankara.
- Oskay, Ü. (1980). Propaganda teorisi ve propagandanın gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 255-307.
- Özey, R. (2002). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği*. İstanbul.
- Özgül, O. & Ceylan, N. (2017). Eskiçağda Kafkasya geçitleri (Daryal ve Derbent). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV (XIII), 24-62.
- Payne, M. (2006). *Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu*. İstanbul.
- Pehlivan, M. (1991). *Daya(e)ni/Diau(e)hi (Uruatri-Nairi konfederasyonları döneminden Urartu'nun yıkılışına kadar*. Erzurum.
- Pınarcık, P. (2012). Urartu krallığının tarihi coğrafyası hakkında yeni öneriler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (2), 459-482.
- Salvini, M. (2006). *Urartu tarihi ve kültürü*. (Çev. Belgin Aksoy), İstanbul.
- Salvini, M. (2008a). *Corpus dei testi Urartei (CTU) I*. Roma.
- Salvini, M. (2008b). *Corpus dei testi Urartei (CTU) II*. Roma.
- Salvini, M. (2008c). *Corpus dei testi Urartei (CTU) III*. Roma.
- Salvini, M. (2011). Urartu tarihine genel bir bakış. K. Köroğlu & E. Konyar (Ed.). *Urartu Doğu'da Değişim* (ss. 74-105). İstanbul.
- Salvini, M. (2012). *Corpus dei testi Urartei (CTU) IV*. Roma.
- Salvini, M. (2018). *Corpus dei testi Urartei (CTU) V*. Paris.
- Sandaljian, J. (1900). *Les inscriptions cuneiformes Urartiques: Transcrites avec une triple traduction interliruaire en Armenien classique, en Latin et en Française, suivies d'un glossaire et d'une grammaire*. Venedik.
- Selen, S. (1943). Türkiye'nin yol sistemi. *Türk Coğrafya Dergisi* I-IV, Ankara, 352-371.
- Sharma, R. K. (2007). *Social change and social control*. Delhi.
- Tarhan, M. T. (2003). Urartu başkenti Tuşpa-Van kalesi. F. Özdem (Ed.). *Urartu: Savaş ve Estetik* (ss. 85-102). İstanbul.
- Tarhan, M. T. (2018). The capital city Tushpa. A. Çilingiroğlu & K. Köroğlu & Z. Çulha & G. Öncü (Eds.). *Urartians a Civilization in the Eastern Anatolia* (ss. 288-323). *The Proceedings of the 1st International Symposium Held at İstanbul 13-14 October 2014*. İstanbul.
- Tseretheli, G. W. (1939). *Giorgii v. Sakartvelos musunmis Urartuli dzeglebi / Urartskiye pamyatniki Muzeyi Gruziyi / The Urartian monuments in the Georgian Museum Tblissi*. Tblissi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı oranı beyanı: Dr. Murat ÇİFTÇİ, makale katkı oranı: %50; Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI, makale katkı oranı: %50.